

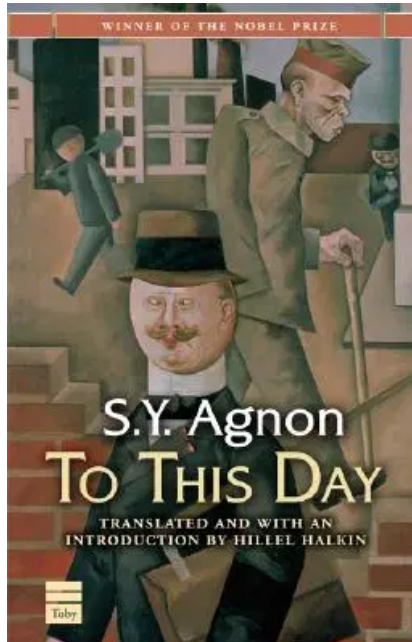
הרהורים על גרמניה של "עד הנה" מאת עגנון, חלק ראשון – אבי גולדברג

2 מאי, 2021 אבי גולדברג -

בעקבות מאמר של הפסיכולוגית רות נצר על החלומות המופיעים בסיפורו הידוע של חתן פרס נובל עגנון "עד הנה" החליט אבי גולדברג לבדוק אספקטים ארציים יותר של הסיפור, וליתר דיוק את המקומות שבהם הוא מתרחש, בגרמניה שבה שהה עגנון כמה שנים מחייו. זוהי רשימה ראשונה מתוך שתיים על נושא זה.

המערכת

מהדורה אנגלית של "עד הנה" מאת עגנון

ש.י. עגנון עזב את ארץ ישראל העותומנית, אליה הגיע מגליציה, לאחר ארבע שנים בהן שהה ביפו, כתב בה, זכה לפרסום ותשומת לב, ובעקבותיהם להמלצה לצאת לאחת מבירות אירופה על מנת לספוג מתרבות המערב, ולהרחיב את אופקיו. על פי הידוע היה זה ארתור רופין, ראש המשרד הארץ ישראלי של התנועה הציונית, שדחף למהלך, ואף הסדיר עבורו מגורים זמניים בברלין אצל קרובת משפחתו. עגנון הגיע לברלין בשנת 1912.

בהיות עגנון ברבות הימים לראש וראשון לסופרי ישראל, וזוכה בפרס נובל לספרות, נכתב אודותיו רבות, ובכלל זה על תקופת שהייתו בגרמניה בעת מלחמת העולם הראשונה, התקופה בה מתרחש הסיפור "עד הנה". חוקריו לדורותיהם הפכו כל אבן בתולדותיו ובכתיבתו ובקשר בינם, במטרה לגלות, מלבד הסמליות והמשמעויות הרבות שבכתיבתו, גם את הדמויות בשר ודם ומקומות ריאליים עליהם עטה את הדמויות והאירועים הספרותיים.

ש"י עגנון. ויקיפדיה

הנובלה "עד הנה" אינה אוטוביוגרפיה של עגנון, על אף השימוש בנוף ראשון, וכן התאמה של חלק לא מועט מהמידע שבנובלה למציאות חייו באותן שנים בגרמניה.

משהגעתי לברלין לענייני לפני שנים, פיניתי זמן בכדי למצוא את המקומות בהן מתרחשת העלילה, לפחות חלקה הברלינאי. ניסיתי לצרף את כוחי למאמצים למציאת ה"אמת" מאחורי הדמויות, האירועים, והכתובות, אותם מפזר עגנון בשפע, ולרובן כאמור נמצאו פתרונים.

קאנט קפה, ברלין. צילום - אבי גולדברג

כאמור המליץ ארתור רופין לעגנון הצעיר להתאכסן אצל קרובת משפחתו בקאנטשטראסה. רחוב מרכזי זה ריינרב הבורגני של העיר לא השתנה רבות באופיו ובחזותו, על אף שחלפו כמאה שנים בין תיאור הדברים על ידי ועד ליום בו התיישבתי בקאנט קפה, בבוקר סתווי, לאחר ששוטטתי ברחוב וחיפשתי אחר הבית בו התגורר

עגנון עם הגיעו לעיר. הקאנטשטראסה הוא ציר תנועה סואן, וייתכן שכבר מחדר זה, בו התאכסן לראשונה בברלין, מגיעים רשמיו על רעש החשמליות שחלפו ברחוב. אותה עת היו גלגלי המתכת של החשמליות נעות במסילות שנחרצו באבני הכביש, והחיוכו הרב, הצרימות, וצלילי פעמון החשמליות המזהיר את המשתמשים בדרך, היה רב, והגיע אל חלון חדרו של הסופר.

אלא שבנובלה מעדיף המספר להתעלם מכתובת זו, ולהתמקד דווקא בכתובת מגורים אחרת, ספק אמיתית ספק מדומיית, ברחוב צר יותר ונאה יותר הסמוך לקאנטשטראסה – הפזאנשטראסה, רחוב הפסיונים: “בימות המלחמה הגדולה דרתי במערה של ברלין. בפנסיון קטן ברחוב הפסיונים מצאתי לי חדר וגזוזטרא”. אין הוא מספר על מקום מגוריו קודם לפרוץ המלחמה בקיץ 1914. רחוב הפסיונים הוא אחד מרחובותיה היפים והמהודרים של ברלין, ולפני מאה שנה היה חלק מההתפתחות העירונית המואצת של מערב העיר ובניינים חדשים נבנו בו. בהמשך הנובלה מחליף המספר את מגוריו לחדרים אחרים בכתובות אחרות שלא פורטו, ועניין הדיור הופך להיות ציר מרכזי בסיפור, אך העלילה שבה שוב ושוב אל החדר בפנסיון שבפזנשטראסה.

דן לאור, בספרו “חיי עגנון”, מזכיר כמה כתובות בהן התגורר עגנון בעת שהותו בברלין: ברחוב קאנט 36, ברחוב פסטאלוצ'י, וברחוב הרדר. רחובות אלה נמצאים במערה של העיר בשכונת שרלוטנבורג במרחק קצר האחד ממשנהו. משם יוצא המשוטט לחפש לו חדר, כמסופר בנובלה, אך הוא מצמצם את חיפושיו לחלק זה של העיר בלבד.

דומה שהמספר מרוכז בהגיגו ובמצוקתו האישית כזר שנקלע לעיר בירה ענקית, מנוכרת, חסרת רחמים, ודי במצוקה זו כדי לגרום לו לאבד עניין במכמני העיר. כפי שהוא מעיד על עצמו אפילו את ייעודו כסופר זנח, לא כל שכן את התעניינותו באתרי העיר הגדולה.

מלבד ענייני הדיור עליהם מרחיב המספר הוא מעלה פרשת יחסים לא ממומשים עם בריגיטה, לימים בריגיטה שימרמן.

הייתה זו אישה גרמניה יפה אותה הכיר המספר בברלין טרם המלחמה, שחקנית תאטרון וקולנוע. הוא שב ופגש אותה באקראי בעת המלחמה, כשהיא כבר נשואה לאיש עסקים עשיר ובן לאיש עסקים עשיר ממנו. חמיה העשיר מממן מכספו הקמת בית מחסה עבור פצועי מלחמה המפונים מהחזית, אותו היא עצמה מנהלת. מיקומו של בית המחסה הוא בכפר מדומיין שליד לייפציג, לוננפלד: “חזרתי לבית הנתיבות ונטלתי את מטלטלי ויצאתי ברכבת לכפר לוננפלד ששם בית המחסה לנגועי מלחמה שעשתה הגברת שימרמן. לאחר חצי שעה הגעתי לשם”.

מי הייתה אותה אישה והיכן היא לאמיתו של דבר אותו בית מחסה לחיילים פגועים שפוננו מהחזית במלחמת העולם הראשונה?

חיים באר העיר במחקרו המקיף כי בתיאור כפר זה בו נמצא בית המחסה, השקיע עגנון זיכרונות שלו ממקום אחר ממשי, בו ביקר: “את חוויותיו מתקופת שהותו בעיירה זעירה בגרוסברייטנבך בתורינגיה כמאתיים קילומטרים מלייפציג שיקע עגנון בתיאור לוננפלד” (חדרים מלאים ספרים: רפובליקת הספרים ב”עד הנה” בין בדיה למציאות).

אך מאין נטל עגנון את אותה גברת יפה אחריה היה כרוך המספר, או את הגביר ראש המשפחה שתרם כספו לממש את הרעיון של האישה היפה, את בית המחסה עצמו שהוקם בסיפור לבקשתה בכפר מדומיין. מי הוא גרהארד שימרמן העשיר, שמימן את המבנה שהקימה השחקנית לשעבר בריגיטה כלתו בכפר לוננפלד עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה?

אני מעז להציע פתרון שאולי נמצא “מתחת לאף” – בית המחסה נמצא בברלין עצמה, ברחוב בו מספר עגנון שגיבורו התאכסן, בבית מספר 23 שבפזנשטראסה, בניין המשמש כיום מרכז ספרות Literaturhaus.

אולי בבניין יפה זה, שגם סופרים ישראלים מרצים בו מעת לעת לקהל ברלינאי שוחר ספרות, תמצא התשובה ולת בית המחסה לחיילים שהוקם מכספי גרהארד שימרמן העשיר בלוננפלד שבסיפור.

פזאנשטראסה 23 ברלין. צילום אבי גולדברג

מתוך ההיסטוריה של הבניין עולה כי בשנת 1889 נישאה לואיז, בתו של תעשיין עשיר ממגדבורג, הרמן גרוסון, לריצ'רד הילדברנדט. ריצ'רד היה קפטן של קורבט (סוג ספינה) שהשתתף בשתי המשלחות הגרמניות הראשונות לקוטב הצפוני. גרוסון האב העניק לבני הזוג בית ניאו-קלאסי בהשראת וילות איטלקיות פרבריות כמתנת חתונה. הבית היה ממוקם בפזנשטראסה 23, אז רחוב לא מפותח ברובו במרחק קצר מהקורפורסטנדאם. ריצ'רד ולואיז הילדברנדט עברו להתגורר בוילה בנובמבר 1890. לזוג היה חוג גדול של חברים ובני משפחה, והבית רכש מוניטין בחוגי החברה כסלון מסביר פנים. המבקרים בו כללו קצינים, אדמירלים, מדענים, ואמנים. חברויות קרובות פרחו בין בני הזוג הילדברנדט לבין הפסל יוהנס גץ, המלחין מקס ברוך – שנאמר שניגן שם את הקונצ'רטו המפורסם לכינור מספר 1, שחקנית החצר המלכותית אוגוסט טגליני, ועוד. ריכרד הילדברנדט מת בשנת 1911. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה הפכה לואיז האלמנה את הבית לבית חולים צבאי, אותו ניהלה עד למותה בשנת 1916.

האם זהו הפתרון? אין לדעת. גם פרשנות וחקר הספרות עושה שימוש בדמיון וכשרון הכותבים.

החלק השני של המאמר בקרוב.

אבי גולדברג

פרסם את הספרים "מסדר קוזימה" (ידיעות ספרים, 2007), "חוף בלי ים" (2012), "רצח בטור זה פראנס" (2013), ו-"אל תקרא לי סוחוי" (2017). תרגם את "בצהרי היום וסיפורים אחרים" מבחר סיפורים קצרים מספרות העולם (2019), ו-"מסע עם אתון בסוון" של רוברט לואיס סטיבנסון (2019).

